

Østre Sollien i Grue kommune, Askeladden ID 139458
Dokumentasjon til fredningssak – del 1

*Det skogfinske torpet Sollien østre, sett fra jordet øst på eiendommen.
Fra venstre sees låven, fjøset, stabburet og våningshuset.*

Innholdsfortegnelse

Introduksjon

Eiendomsinformasjon

Kart over eiendommen

Historikk og nærområde

Beskrivelse av bygningene og grøntanlegget

Generell del om skogfinsk kultur

Introduksjon

I arbeidet med skogfinske kulturminner har vi valgt en tilnærming hvor de elleve fredningene utfyller hverandre og til sammen forteller skogfinnernes historie i Norge.

Mange av de skogfinske kulturminnene er forsvunnet, noe som gjør det vanskelig å finne helhetlige og godt bevarte kulturminner som er egnet til å fortelle en historie alene.

Mange steder står bare fragmenter igjen eller kulturminnet er i dårlig stand. Noen steder er også bygninger flyttet eller tilført ny funksjon. Prosjektet har derfor funnet deler av en helhet flere forskjellige steder, og det er sammenfatningen av disse som prosjektet løfter frem og vil formidle som ett samlet bilde. Hvert av kulturminne som fredes i prosjektet bærer og synliggjør hver for seg slik en liten del av skogfinnernes historie i Norge. På bakgrunn av dette har vi valgt å la dokumentasjonen i hver enkelt fredningssak ha en fellesdel om skogfinnene som folkegruppe og om prosjektets tilnærming til dette, som danner en overbygning over fredningene og forklarer hvordan det enkelte kulturminnet inngår i det store bildet.

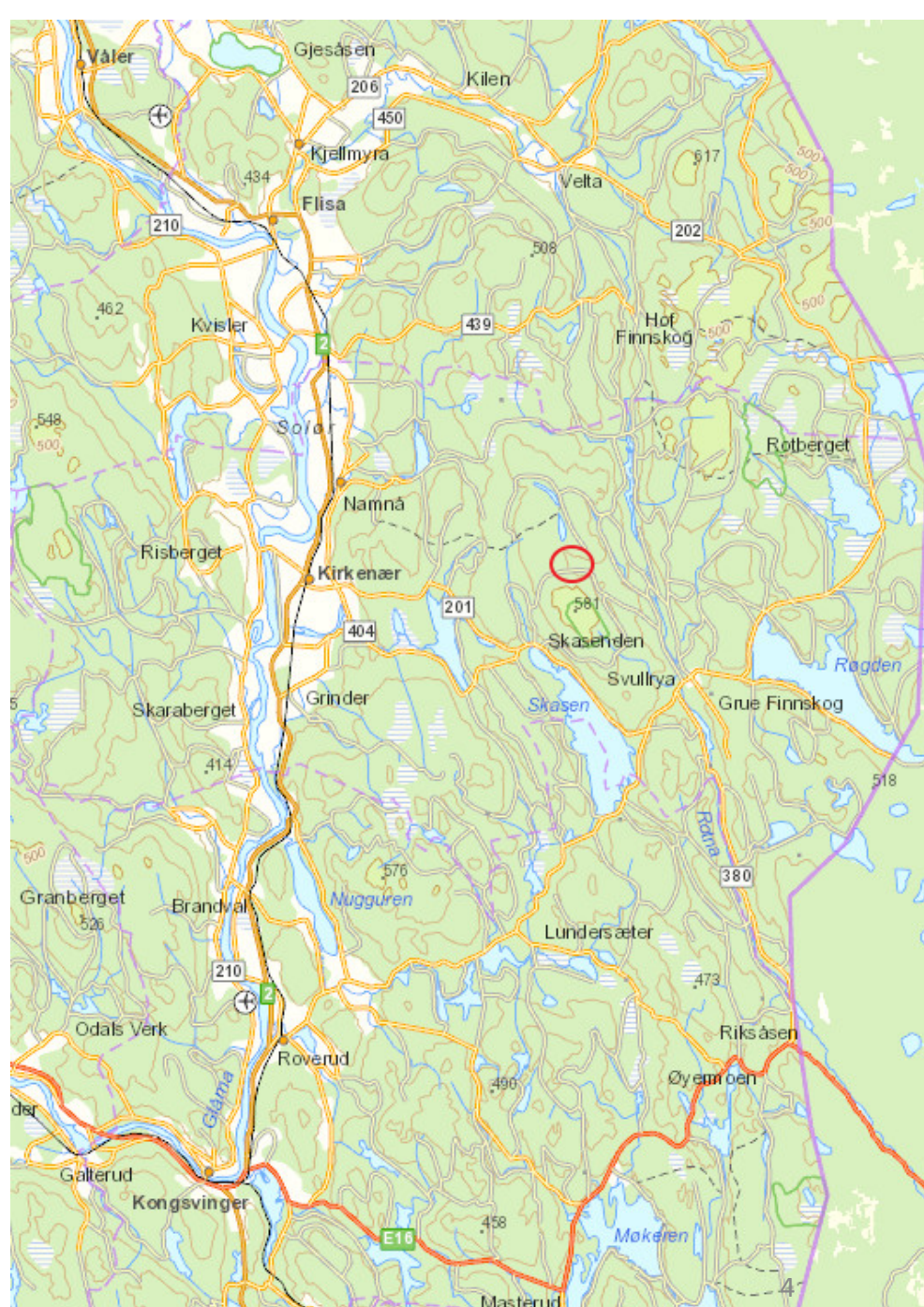

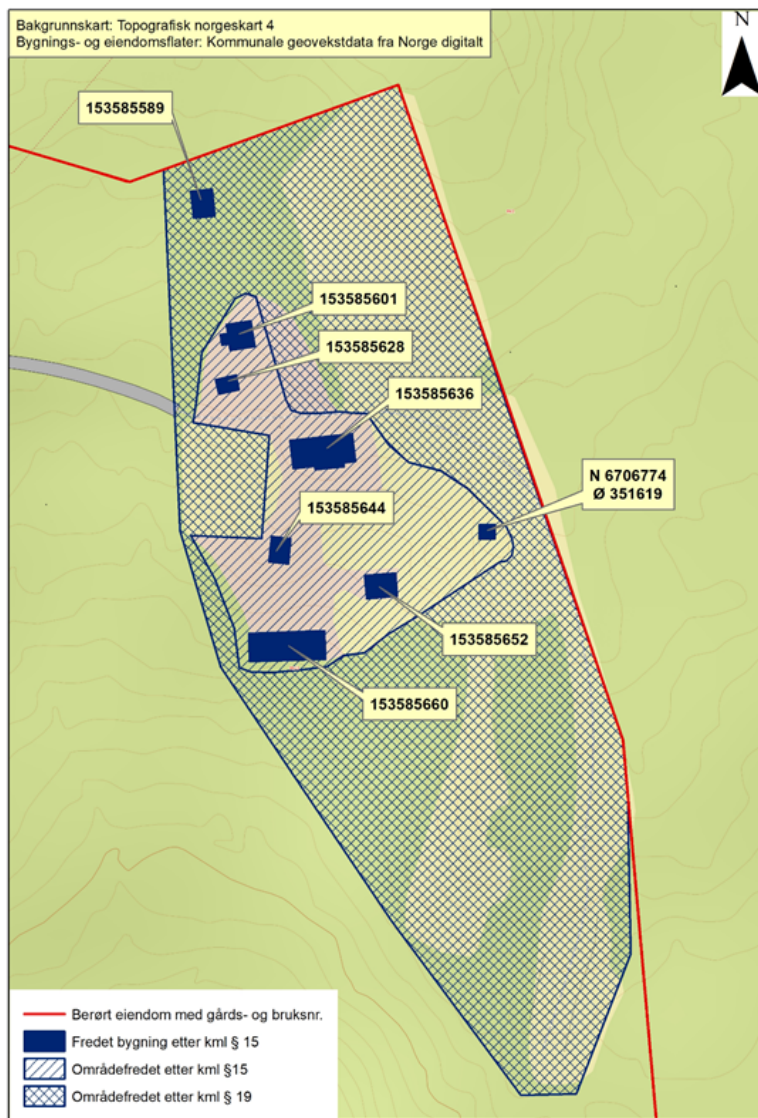
Eiendomsinformasjon for Sollien

Skasberget Rundt 542, 2256 Grue Finnskog. Gnr/bnr 99/13 i Grue kommune.
Eier er Jane Kristin Sætre

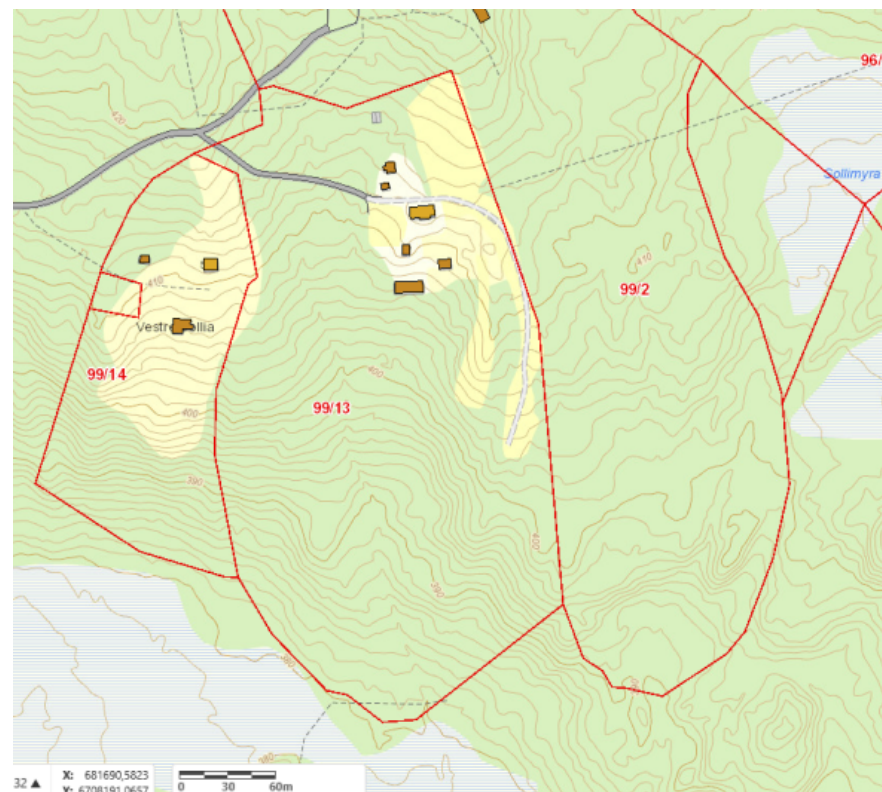
Dokumentasjonen omfatter disse bygningene:

Navn	Askeladden-ID	Bygningsnummer	Omfang av fredninga
Smie	139458-2		Eksteriør og interiør med større løst inventar.
Skåle	139458-3	153585601	Eksteriør.
Kokkhus	139458-4		Eksteriør.
Stuebygning	139458-5	153585636	Eksteriør og deler av interiør: Interiøret med fast inventar i kjøkkenet, og de sota tømmerveggene i den gamle røykstua (dagens soverom).
Stabbur	139458-6	153585644	Konstruksjonen med innrissede symboler på konstruksjon og dør.
Jordkjeller	139458-7		Eksteriør.
Fjøs	139458-8	153585652	Eksteriør og interiør.
Låve	139458-9	153585660	Eksteriør og innrissede symboler.

Fredningskartet.

Sollien østre i midten av bildet. På dette kartutsnittet ser man hele eiendommen. Sollien østre ble egen eiendom i 1962. Fram til da var brukerne av Sollien husmenn.

Johan Sollien, siste fastboende, svarte på spørsmål i år 1974 om hva han trodde var grunnene til at forfedrene valgte å rydde akkurat her.

«Sollien ligger høgt, men ble ikke lagt her for utsikten, men for å slippe kulden. Sollitjernet har vært rikt på fin aure, og det telte selvsagt mye, sammen med de gode viltmarkene rundt her. Solvendt som bruket ligger, kunne det dyrkes både korn og poteter. Under krigen dyrket vi til og med hvete, og finere hvete finner du ikke i hele Amerika.»

Flyfoto fra 1980 hentet fra 1881.no. De dyrka jordene synes godt, og det er nesten like åpent i dag som den gang. I 1988 var 7-8 dekar i bruk til høyavling. Sommerfjøset sto fremdeles, i venstre hjørnet av bildet. Vestre Sollien var mye mer åpen enn i dag.

Eiendom – beskrivelse av historikk og nærområde

Sollien er i dag en egen eiendom, 99/13, med store skoger omkring. En par store teiger som ligger inntil Sollien er gnr/bnr 99/3 som Opplysningsvesenets Fond eier, og Statskog med en stor teig på nordsida av Sollien (96/1). Gardsnummeret 99 kommer fra Sander Skog som består av flere bruksnummer med mye skog.

Ifølge intervju fra 1974 med Johan Sollien i «Folk fra grenseskogene» ble han selveier tolv år tidligere (1962). I Grueboka fra 1990 står det at bnr 13 Sollien ble fradelte Skog i 1960. Fram til 1960-tallet var brukerne av Sollien altså ikke selveiere, men husmenn under store skogeiere.

Først var fellesbetegnelsen Sandersætra brukt med rydningsmannen Ole Henriksen fra 1758. Henriksen kom fra den finske slekten Karhinen. Ole Henriksen fikk bygselseddel fra 1759. Sollien er første gang nevnt i kirkeboka i 1762. Sollien ligger i område hvor det var mange finneplasser.

Næringsgrunnlaget har vært skogen og dyrking til egen hushold. Der yrke er oppgitt, dreier det seg om skogsarbeid. Innmarka har vært dyrka på «norsk» måte, da det er lenge siden man brant svedjer på Finnskogen.

Husdyrhold og såmengde i 1865 var: 1 hest, 4 kuer, 3 sauer og 6 geiter. ½ tønne bygg, 1 tønne blandkorn, ½ tønne havre og 2 tønner poteter.

Folketellinga fra 1865 viser at Johannes Andersen er husmann med jord, gift med Sophie Pedersdatter. I 1875 står det at han også er tømmerkjører og kullbrender. Folketelling 1900 registrerte at husmannen nå er sønnen Anders Johannessen som også er tømmerkjører. Anders var gift med Hanna Kristiansdatter og var foreldre til de to brødrene som var de siste fastboende på Sollien.

Den siste fastboende på Østre Sollien var Johan Sollien. Han bodde her alene fram til 1980 etter at broren Albert gikk bort i 1968 og husholdersken Anna Johansen fra Ottestad gikk bort i 1960. Johan er søskenbarn av bestefaren til dagens eier, Jane Kristin Sætre.

Albert var født i 1884 og Johan var født i 1893. De hadde fire andre søsken som alle døde unge, i aldre av 18, 11, 32 og 19 år.

Det kom kjerreveg til Sollien i 1917.

Der parkeringsplassen er, heter det Nautgarden, fordi kuene sto der og venta på å komme inn i sommerfjøset (nå ruin).

Jordet er harva. Ruller med sauenetting står ved telefon/strømstolpen. Fra venstre sees kokkhuset, skålen og våningshuset.

Naturtyper

Sollia østre er registrert i Naturbasen til Miljødirektoratet som en viktig naturtype naturbeitemark, frisk fattigeng beitet, og viktig.

Innmarka til Sollia østre ender nederst med to lange, smale parallelle bånd av eng. I enga er det registrert engkvein, gulaks, harestart og hårfrytle. Vollen ved huset er en fin kort beitebakke. Nord-øst for tunet en kultureng. Ellers er innmarka beitevoll eller tidligere slåtteng.

Arter som ble registrert: prestekrage, harerug, ryllik, engsoleie, skogstorkenebb, rødknapp, geitrams, kattefot, blåkoll, mjørdurt, stornesle, enghumleblom, engsmelle, tveskjeggveronika, marikåpe, stormaure, stemorsblomst, blåklokke, bringebær, høymol, fjellflokk, vendelrot, guldå, gulaks, enkvein, rødkløver, stormaure, gjeldkarve, hårsveve, fløyelsmarihand.

Insektfaunaen ble ikke undersøkt, men en rekke arter ble observert, og lokaliteten ser ut til å ha en rik insektsfauna.

Følgende tresalg ble registrert: rogn, bjørk, gran, furu, osp og selje.

Grenseboere

Grenseboerbeviset til Albert Sollien, skogsarbeider. Utstedt i 1940. Albert var en av de to brødrene som bodde her til sist. I Folketellinga 1910 drev han med tømmekjøring.

Johan Sollien sitt grenseboerbevis. Også skogsarbeider. I Folketelling 1910 var han tømmerhugger. Johan ble den siste fastboende, og døde i 1980, tjue år etter bror sin som var 9 år eldre.

I boka «Folk fra grenseskogene» er Johan intervjuet. I løpet av livet har han hugd tømmer, kjørt tømmer, fløtet tømmer og skåret tømmer til plank på lokomobilsagene på Finnskogen.

*Abel Jonsen og Johan Sollien i 1974. Fotografert av Tvensberg.
Domkirkeoddens fotoarkiv.*

Stuebygningen

Registrert i SEFRAK i 1976: Bølgeblikkplater, flistak under, tidligere: nevertak.

Den østre delen av huset skal være satt opp av Anders (far til daværende eier Johan 84 år) til foreldrene hans, satt inntil røkstuen i 1901. (Anders sin far levde til 1894 og mora til -93.) Røykovnen var Johan Sollien med og kaste ut etter første verdenskrig.

SEFRAK opplyser også om at røkstuen skal være ca 250 år gammel, og den østre delen ca. 100 år. Gangen foran huset også bygd i 1901. Den østre delen sto først der kokkhuset sto. Flyttet for 75 år siden, satt inntil stuen fordi kjøkkenet var så lite.

Skogfinsk museum skriver at den siste røykstua som sto med glugger inntil det ble satt inn vinduer var Østre Sollien i 1904.

Riksantikvaren sitt arkiv.

Flistaket lå på, og det var ingen luke i røstet. Andre piper enn dagens ene. Fotografen skal være Ingebret Aas som døde i 1939, så bildet må ha blitt tatt før da. Det står på nettet at bildet er tatt i 1938.

På dette bildet har lukeåpning i røstet kommet inn. Fjøset sees i bakgrunnen med dårlig flistak. Sti forbi mollbenken foran stua er tydelig. *Foto av Birger Nesholen u.å.*

Bilde tatt av Per Martin Tvengsberg i 1974. Hentet fra Stiftelsen Domkirkeodden, digitaltmuseum.no

Stuebygningen 139458-5

Stuebygningen sett sørfra med røykstua til venstre.

Nordfasaden. Igjentetta luftteglugge til røykstua midt på vegg.

Østfasaden. Denne delen av stua er nyere enn røykstuedelen.

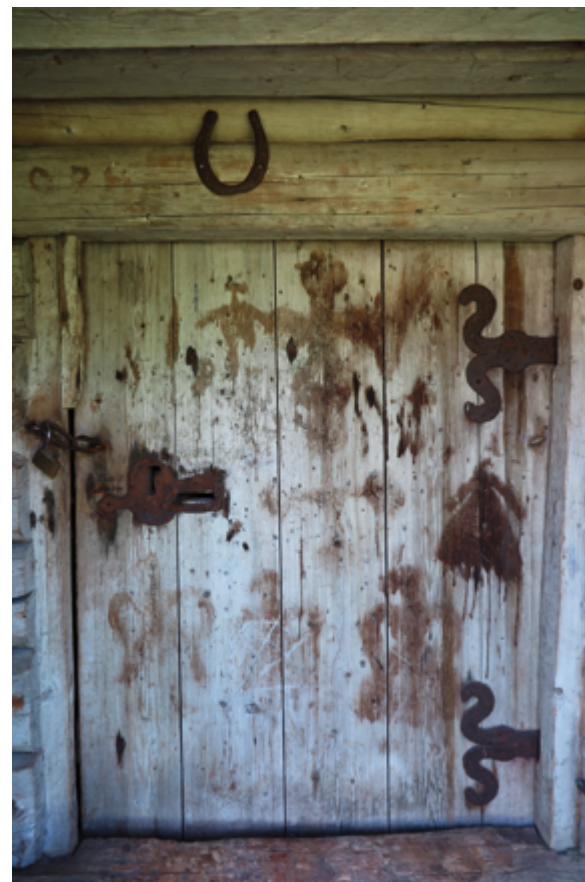
Inntil vestfasaden ligger en moldbenk.

Nordfasaden av stabburet.

Stabburet 139458-6 står på steiner i bakkant. Stabburet har ei sval. Utenfor står sykkelen etter Johan, siste fastboende på Sollien. Bak den åpne døra er en værmåler, med en værpinne festet til veggen (brukket) og ei halv sol som består av en halv sirkel med tjue streker jevnt fordelt ut fra buen. Det ble sannsynligvis lagret mjøl her inne.

Symboler er ofte risset på bygninger som er særlig betydningsfulle for gården, strategisk plassert ved døråpninger eller andre åpninger i tømmeret.

Den innerste døra til stabburet har mange symboler. De brune figurene er malt med tjære. Det er risset symboler mange steder på døra, også oppå det malte. Det er også Initialer og årstall ved siden av døra, og noen rissinger på beitskia på høyre side, og på høyre dørkarm på veg ut den ytterste døra.

X LIDS 1872 X
Under står noen utydelige bokstaver og muligens 1886.

Av typer rissinger på stabburet finner vi rutemønster som skal beskytte mot "Maren" som kan gi folk mareritt. På denne døren finnes type med mange tynne streker i et rotete rutemønster.

På døra finnes også flere pentagram, andreakors, enkle åpne vinkler og "ruter ess" som kan være fruktbarhetssymbol for for eksempel gode avlinger.

Stabburet 139458-6

Østfasaden

Sørfasaden

Vestfasaden

Symboler på Låven 139458-9

På venstre låvedør i den vestre delen av låven, høylåven, er det funnet blant annet omrisset av to hender, muligens en venstre og en høyre hånd. Merket bør være en tydelig advarsel til uvedkommende om ikke å gå inn uten eiers tillatelse, eller om å gå ut igjen med like tomme hender som da du kom inn.
(Bredvold, En levande Finnskog)

Det er også risset et mulig fruktbarhetssymbol og et tre. Det er mange skuddhull i døra. Det var vanlig å teste geværet ved å skyte på blink som man hang på veggen.

Bilde av nisje bak på låveveggen, til høylager bak stallen. Fuglereir med fugleunger ligger oppå stål. Risset symboler/bokstaver på veggen inni nisjen. 17

Låven 139458-9

Låven består av to låvebygninger som er bygd sammen. Mellom de to er plankeverk. Østre bygningskropp er en stalllåve som er en enkeltlåve, og den vestre er en treskelåve som er en parlåve. Låven skal være som beskrevet i branntakst fra 1908. Den vestre låvebroa er bygd opp igjen av eier for noen år siden.

Baksida av låven som ligger i hellende terreng. Nærmest i bildet er treskelåven med skillevegger.

Til venstre på bildet er stallen med plass til to hester, med høylåve over og med nedkast ved siden av og bak. Til høyre er treskelåven. Taktekinga er utslåtte tønner, og det lå slike plater på taket ved fotografering i 1974. Taket er nylig skiftet, med de gamle platene lagt på plass igjen.

SEFRAK: Tidligere tekket med never. Platene av tønner lagt på for ca 35-40 år siden (ved registrering i 1976).

Trøskelåven er flytta fra et annet sted på eiendommen i 1914.

Låven 139458-9

I gangen mellom de to låvedelene er det en stukk på høyre side når man kommer inn med inskripsjoner. Det står noe sånt som IBSS 1894 HA KMSS 1845.

Tømmer ble skifta sommeren 2019.

Jordkjeller 139458-7

Bygningen er murt av stein. Åstaket er av tre, og tekkinga er torv. Gulvet er jord.

Det er uvisst når kjelleren ble bygd. Kjelleren ble restaurert sannsynligvis på tidlig 1990-tallet.

Inngangsdør mot vest.

Muren glir ut og raser selv om den ble restaurert for noen år siden. Taket er nytt. Eierne er interessert i å sette kjelleren i stand igjen.

Kjelleren er murt inntil den naturlige haugen.

Kokkhuset 139458-4

Nylig lagt nytt bordtak og panelt innvendig (2011).

I SEFRAK står det at bygningen ble brukt til vasking og koking av klær, slakting og baking.

Etter at røykovnen var tatt ut av stua, ble brødene bakt her i kokkhuset.

Tidligere var det flistak under tønnetak.

Satt opp av Johan S (informanten) for ca 50 år siden.
(Registrert i 1976)

Skåle 139458-3

I SEFRAK-registeret står det at bygningen var ca. 40 år gammel ved registrering i 1976.

Skålen er satt opp av et sauefjøs fra ei seter nedenfor garden, fra sydsida av Sollitjernet der det var ei seter som Nils Sander, Syder Øgarden, Ole Floberg, Sander'n, Meldal og Stenberg hadde voller i. Flobergsetra og Sanderssetra. Johan flytta sauefjøset til Sollien for ca 40 år siden.

8-kanta laftehoder.

Smie 139458-2

Smia trenger istandsetting, noe eierne er interesserte i.

I SEFRAK sto det at smia var satt opp for over 60 år siden.

Bilde av smia fra sannsynligvis 1970-tallet.

Østsida av smia.

Inngangen til smia, sørfasaden.

Vestfasaden på smia

Nordfasaden på smia

Fjøs 139458-8

Ifølge SEFRAK satt opp av Anders (Johan informant sin far) i 1905. Anders og Hanna hadde tatt over torpet i 1881, og Anders levde til 1935.

Fjøset er innredet for 3-4 kuer og en grisebinge. Slutt på kuhold i ca. 1956.

Fjøset ble istandsatt sommeren 1977: råtne stokker ble skifta ut med gamle telefonstolper fordi de var impregnerte og allerede grånet. Flistaket var oppråtnet og ble tatt av.

Nord-vestre hjørne av fjøset.

Baksida av fjøset, mot øst.

Fjøsets inngang på vestfasaden.

Sør-østre side av fjøset. Stuebygningen synes i bakgrunn.

Hagen

Anna hadde asters i bedet foran huset. Ei staude i hver ende av bedet er gamle. Stauden ytterst til venstre i bedet er flyttet fra kanten av jordet. I høyre hjørnet av bedet står Keiserkroner. Tidligere har det også stått Løytnantshjerter, men de er borte. Syrinen (hvit) er gammel, og to rosebusker (Jan Oddvar Storberget vet slaget). Rosene er store og lukter godt. På tomta vokser også villrips.

Moldbenken var ofte utvidet mot sør. Den utvendige moldbenken akkumulerte varme, og egnet seg til dyrking. Denne form for hage kan sees på som en urhageform i Norge. Moldbenker var vanlige på Finnskogen og kan sees også lengst nord i Hedmark, der natur og klima gir hagebruket en marginal karakter.

Skogfinner som folkegruppe

Historikk, kultur og tradisjon

Skogfinner – opprinnelse, innvandring og bosetning

De fleste skogfinnerne har sitt opphav i landskapet Savolax i Finland, mot grensen til Karelen.

Utvandringen til Skandinavia startet rundt midten av 1500-tallet og pågikk i vel hundre år. De tidligste bosettingene kom i Gästrikland og Hälsingland lengst øst i Sverige og spredte seg nordover og vestover til Ångermanland, Dalarna og Värmland, og fram mot midten av 1600-tallet over grensen til Norge. Finland var fram til 1809 «den östra rikshalvan» av Sverige, slik at det var først med bosettingene på norsk side av grensen at det ble utvandring fra det svenske riket.

De første bosettingene på norsk side kom på Finnskogen, ved Røgden på Grue Finnskog, men skogfinnerne spredte seg raskt til store deler av Østlandet, og allerede på 1640-tallet var det skogfinner så langt vest som i Hurdal.

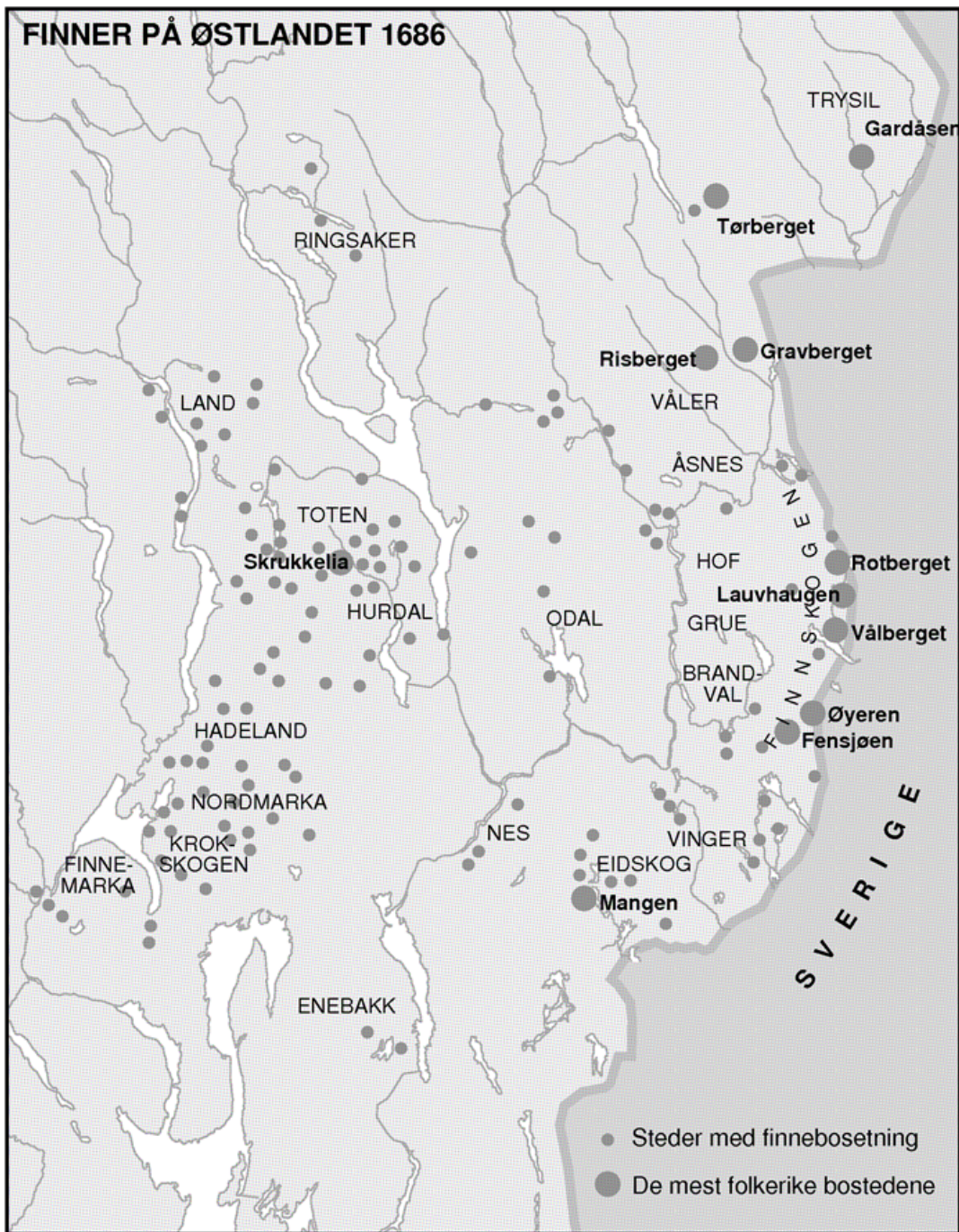
Det var sammensatte årsaker til utvandringen fra Finland, men de store granskogene i Skandinavia var åpenbart det som lokket mange til å flytte til nye områder for å kunne fortsette å drive svedjebruk i stor skala.

Fra midten av 1500-tallet var det i Sverige en politikk som ga skattefrihet i opptil sju år for de som tok opp nye boplasser. Hertug Karl av Värmland (senere Karl IX) inviterte spesielt finner til å bosette seg i de store skogområdene.

En medvirkende årsak til utvandringen fra Finland var også Klubbekrigen langs grensen til Russland og flere uår på slutten av 1500-tallet.

FINNER PÅ ØSTLANDET 1686

Finnemantallet i 1686

I 1686 gjennomførte norske myndigheter en folketelling av alle skogfinner i Norge, for å få oversikt over hvor stort «problemet» var. «Problemet» var bl.a. skogfinnenes svedjebruk, som ble ansett for å ødelegge skogressurser for den voksende sagbruksnæringen, og gruppen av «løsfinner», som var enkeltpersoner uten fast bopel som reiste rundt og deltok i ulike svedjelag, og som derfor var umulige å skattlegge.

Finnemantallet viser 1.250 finner fordelt på 40 kommuner i sju fylker på Østlandet. Det er rimelig å anta at en del løsfinner ikke ble registrert i manntallet.

Kartet til venstre viser utbredelsen av skogfinsk bosetting i Norge ut fra Finnemantallet i 1686 (kilde: Norsk historisk leksikon).

Bosettingene var klart tettest i skogområdet langs riksgrensen mellom Eidskog og Trysil, men kartet viser også den store spredningen av bosettinger i barskogområder over store deler av Østlandet, med flere store tyngdepunkter i Oppland og Akershus; som Nordmarka, Kroksgogen, Hadeland, Hurdal og Toten, og Finnemarka i Buskerud.

Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Finnskogen

Finnskogen er et skogområde i grensetraktene mellom Norge og Sverige, i nordre Värmland og østre del av Sør-Hedmark. Finnskogen utgjør kjerneområdet for den skogfinske kulturen og er fremdeles et sentralt område for skogfinsk byggeskikk og identitet. De første skogfinske bosatte seg her i første halvdel av 1600-tallet.

Næringsvirksomhet – Svedjebruk

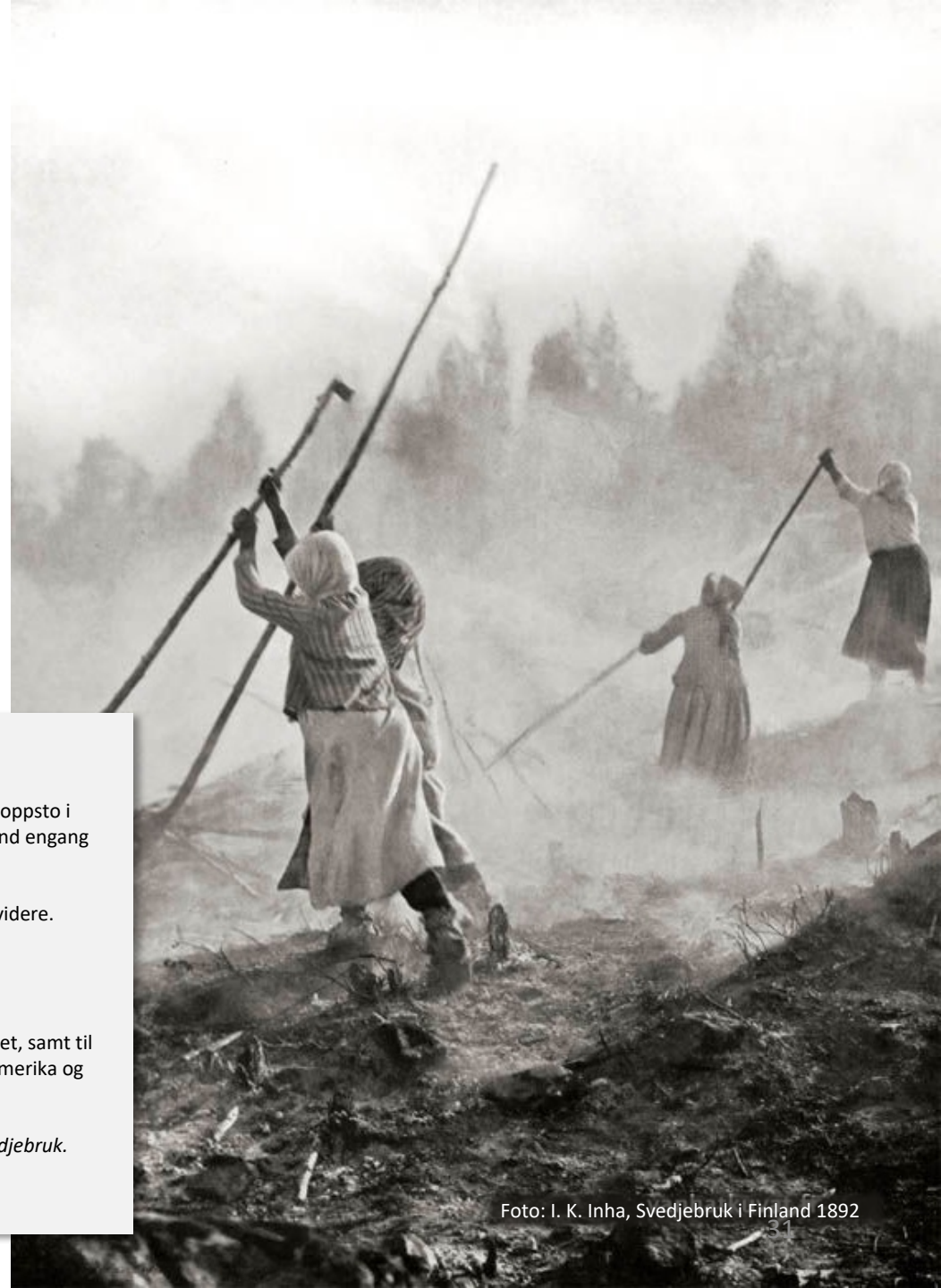
Skogfinnene drev svedjebruk (svibruk, bråtebruk) i de store granskogområdene i Midt-Sverige og på Østlandet i Norge.

Skogen ble felt og fikk ligge å tørke ett eller to år. Deretter brente man hele området og sådde toårig rug i aska, såkalte rugbråter. Dette var skogfinnenes hovednæringsvei, derfor ble de også kalt rugfinner. Denne måten å dyrke på er svært arealkrevende, men ga strå på to meters høyde og veldig store avlinger. Det ble som oftest tatt bare én avling på hver svedje. Derfor var det behov for å ta stadig nye skogarealer i bruk.

«Huuhta» er det finske betegnelsen på storsvedje i granskog. De store svedjene ble mest vellykket i næringsrik, gammel granskog, noe det fantes store områder av i skogbeltet over Midt-Sverige og inn i Norge.

Svedjebruk var enkelte steder i Norge i drift til inn på 1800-tallet, men med gjentatte forbud, måtte skogfinnene gradvis gå over til ensidig åkerbruk.

Andre viktige næringsveier for skogfinnene var naturlig nok jakt og fiske i skogene. Noen drev også med tømmerfløting eller tok arbeid i gruver.

Huuhtasvedjebrukets utbredelse

Man antar at huuhta (storsvedjing) oppsto i skogene nordøst for Viborg i Russland engang på 1300-tallet.

Bildet til venstre viser utbredelsen videre.

Innenfor sirkelen: 1500 e.Kr.

Hel linje: 1600 e.Kr.

Stiplet linje: 1700 e.Kr.

Ekspansjonen fortsatte på 1800-tallet, samt til Tver i Russland, Delaware i Nord-Amerika og flere områder i Sibir

(Per Martin Tvengsberg (2010): Svedjebruk. Norsk Skogfinsk Museum, s. 29.)

Skogfinsk byggeskikk

Skogfinnene hadde sin egen karakteristiske byggeskikk. På en tradisjonell skogfinsk gård finner man både ordinære gårdsbygninger som ellers i landet, men også spesielle skogfinske karakterbygninger og bygninger som bærer skogfinske trekk. Som bolighus hadde skogfinnene *røykstuer* med isolert innertak/himling. I tillegg hadde hver gård *røykbadstue* og ofte *rie* (tørke- og treskehus for rugavlingen). Alle husene ble varmet opp med røykovner. I tillegg var det vanlig å ha blant annet *jordkjeller* og *kokkhus* på gården.

Disse bygningene er karakteristiske for kulturen og derfor særlig viktige kulturbærere og historiefortellere. Eksempler på slike karakterbygninger er vist gjennom utvalgte kulturminner for fredning i det totale fredningsomfanget i prosjektet. Til sammen viser fredningsobjektene langt på vei bredden i skogfinsk byggeskikk slik den forekom i Norge.

Karakteristisk for de skogfinske boplassene i eldre tid er også mangfoldet av driftsbygninger fordelt i en organisk tunstruktur som er tilpasset landskapet og topografien på stedet. Eksempler på helhetlige anlegg med tunstruktur og mangfold av bygninger er vist ved de fem fredningene Østre Sollien, Orala, Abborhøgda, Mikkelerud og Hytjanstorpet.

Østre Sollien i Grue kommune er en godt bevart skogfinsk gård med mange karakterbygninger som viser skogfinsk byggeskikk. Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua på Hytjanstorpet i Grue er fortsatt bebodd.
Røykovnen her ble tatt ut omkring år 1900.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykstua

Røykstua er skogfinnenes bolighus, som ble varmet opp ved hjelp av en røykovn. De skogfinske røykstuene kjennetegnes blant annet ved den isolerte himlingen som de vestnorske røykovnstuene ikke har. Selve røykovnen er murt i naturstein og leire og har ingen skorstein. Ilden varmer opp den store steinmassen i ovnen som så står som et gigantisk varmemagasin og varmer rommet resten av døgnet uten ytterligere fyring før neste dag. Røyken kommer inn i rommet og legger seg som et teppe oppunder taket og avgir det meste av varmen til de grove materialene i himlingen, før den siver ut gjennom en røykkanal i taket. Glørne rakte man ut av ovnen og oppbevarte i grua på ovnsbanken. På denne glohaugen kunne man drive enkel matlaging.

Røykstua som bygningstype hadde tilbakegang fra siste halvdel av 1800-tallet, parallelt med at man tok i bruk nye oppvarmingsmetoder (peis og støpjernsovner).

Kun to røykstuer med intakt røykovn står igjen på opprinnelig sted i Norge. En på Askosberget øvre og en på Tvensberget, begge på Grue Finnskog. I tillegg finnes det flere bevarte røykstuer hvor ovnen er tatt ut, og hvor det for mange av dem også er gjort en del endringer/moderniseringer av bygningen.

Badstua på Nedre Øyeren, Brandval Finnskog, ble fredet i 2011.
Badstua er særegen med dobbel røykovn som fyller ulike funksjoner og oppvarmingsbehov.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Røykbadstua

Badstubading står sentralt i finsk kultur. Når skogfinnerne slo seg ned på et nytt sted var badstua ofte det første huset de bygde. Badstua kan egne seg for allsidig bruk. Her kunne man i tillegg til å bade badstu også tørke korn og lage mat, samt bo midlertidig mens røykstua (bolighuset) ble bygget. Mange badstuer har vært i bruk som bolig for fattige personer til langt fram i tid.

En tradisjonell skogfinsk røykbadstue har røykovn murt uten bindemiddel. Varmen går effektivt opp mellom steinene i ovnstaket, og varmer opp steinrøysa på toppen mye raskere enn i en røykovn murt med bindemiddel. En badstuovn gir derfor mulighet for å ta ut en eksplosiv høy varme, mens varmen i en slik badstuovn uten bindemiddel også ebber raskere ut enn i de leiremurte røykovner i røykstuen.

De tradisjonelle røykbadstuene hadde ingen vinduer, bare glugger for utlufting av røyken, og eventuelt for lys inn i rommet. På bakveggen i rommet var det en «lave», en brisk midt oppe på veggen til å sitte eller ligge på. I tillegg var det benker langs ene langveggen nede.

Når man bader badstu, slenger man vann på steinrøysa på ovnen slik at het damp brer seg ut i rommet. Som i finsk tradisjon brukes badstukvaster av bjørkeris som man pisker seg med for å oppnå ytterligere renselse og velvære.

Ria

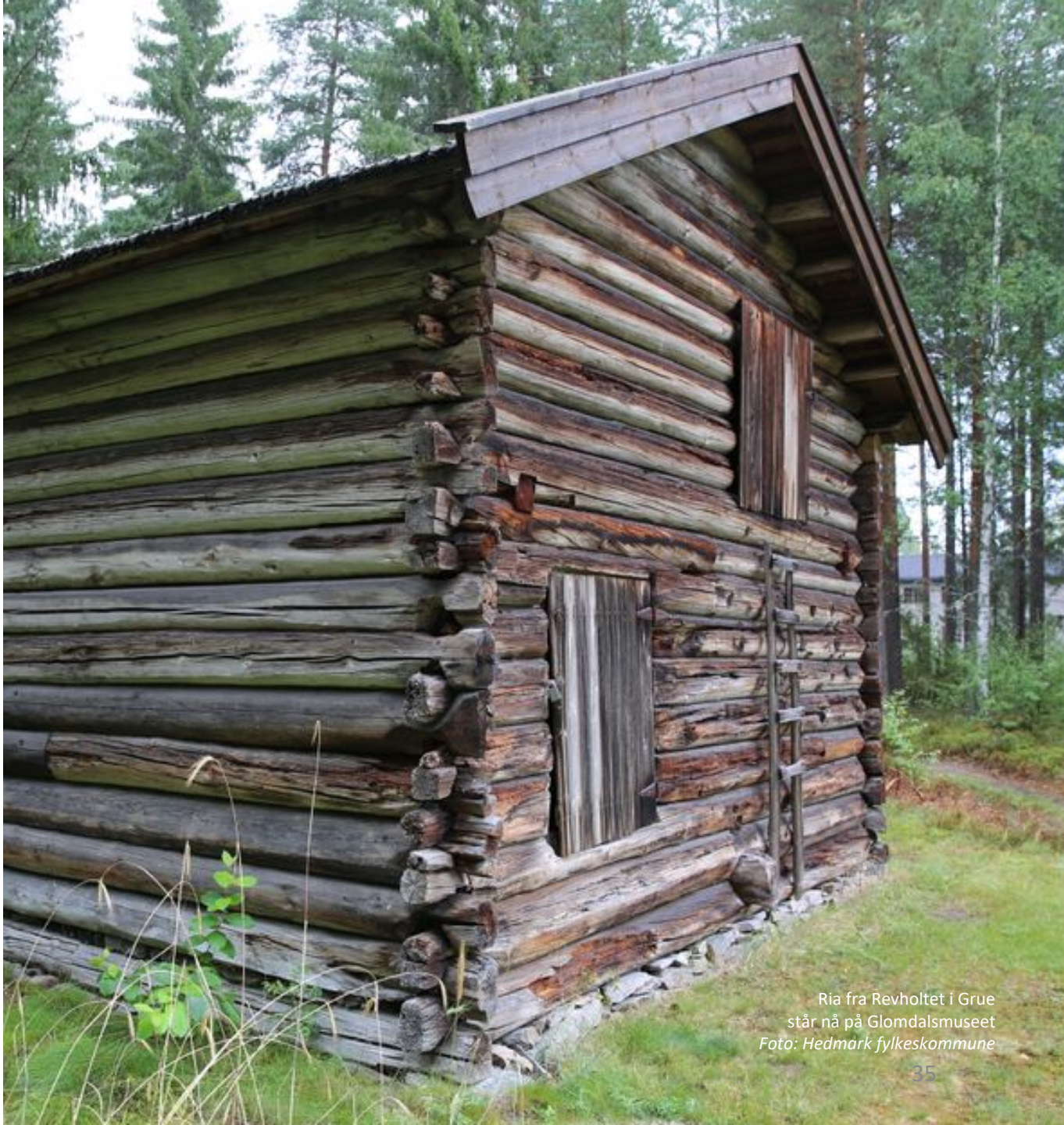
Skogfinnenes hovednæring var dyrking av svedjerug. Svedjerugen blir to meter høy og under innhøstingen ble den skjært med sigd og bundet til kornband. Bandene ble senere på høsten eller vinteren tørket i ria før de ble tresket på riegulvet. Navnet rie kommer fra 'riihi', som er den finske betegnelsen på dette tørke- og treskehuset.

Ria har en karakteristisk høy bygningskropp som skyldes at de to meter lange kornbandene ble tørket stående på et glissent «gulv» av løse og flyttbare tørkestenger/stokker som ligger et par meter over gulvet. For tørkingen ble det fyrt i en røykovn i ene hjørnet av bygningen. Varmen gikk opp mellom de glisne tørkestengene, videre opp gjennom de stående bandene og opp til det isolerte innertaket der aksene på rugen var.

Tørkingen kunne ta flere døgn, og i hele den tiden måtte ovnen og fyringen voktes kontinuerlig. Ei rie full med rug som tok fyr, ville være en økonomisk og overlevelsesmessig katastrofe.

Røyken setter røyksmak på kornet, og brød bakt på rietørket rug har en mild røyksmak. I fyringen ble det brukt tørr løvved som gir minst mulig røyk.

I Norge er det bevart kun to rier som begge er flyttet til museum. Det ser ut til at riene forsvant raskt etter at man sluttet med svedjebruket, og at man på Finnskogen ikke fant på andre funksjoner for riebygningene.

Ria fra Revholtet i Grue
står nå på Glomdalsmuseet
Foto: Hedmark fylkeskommune

Kokkhuset

Fra gammelt av var kokkhuset sentralt i den skogfinske kulturen. I tiden før røykstue-bygningene fikk flere rom, var røykovnen eneste varmekilde i røykstueene, og en røykovn er veldig upraktisk for koking av mat. Derfor hørte et eget kokkhus med til bygningene på gården. I sin eldste form er kokkhuset bare en lévegg rundt en bålplass, mens det etter hvert utviklet seg til små laftede bygninger med peis.

Begrepet kokkhus kommer av finsk (kokka / kokki / kokko), som kan ha å gjøre med både formen på de eldste kokkhusene og med funksjonen for matlaging. I mye litteratur brukes den svenske/norske betegnelsen kokhus på bygningstypen, mens eldre folk på Finnskogen veldig tydelig brukte navnet kokkhus.

Jordkjelleren

Jordkjeller finnes på de fleste skogfinske boplassene. Her lagret man neper og annet som skulle oppbevares frostfritt gjennom vinteren, senere også poteter da de kom i bruk.

Det finnes to hovedtyper av skogfinske jordkjellere når det gjelder konstruksjon:

- Jordkjeller med hvelvet eller flatt tak av trestokker.
- Jordkjeller med hvelvtak av stein.

Over hvelvtaket bygde man gjerne et saltak eller annen type vanntett overdekking for å hindre vann i å trenge ned i kjelleren. Oppå noen jordkjellere er det bygget kjellerbu.

Jordkjelleren er bygget opp med vegger av naturstein i et utgravd rom i bakken, gjerne i en skråning slik at tre av sidene ligger mot jordveggene i det utgravde hullet, og den fjerde blir en synlig frontvegg med inngangsdør. Det er to dører med en meters mellomrom, som utgjør en temperatursluse for å få god stabilitet i temperatur og fuktighet i kjelleren.

Jordkjeller på Østre Sollien, Grue Finnskog.
Foto: Berit Rønsen, Riksantikvaren

Fredet tuntre, rogn, på Abborhøgda i Kongsvinger kommune.
Foto: Torkel Skoglund, Statskog

Skogfinsk kulturlandskap

Mosaikklandskap

Ettersom skogfinnene bosatte seg i skogterreng, ble enger og åkerlapper plassert der topografien og vekstforholdene var mest gunstige. Ser man en eldre skogfinsk gård fra luften, ser det ut som en mosaikk av driftsflater sammenbundet av stier, kjerreveier, skogstriper og hakkslåttmark. Det karakteristiske mosaikklandskapet har forsvunnet de fleste steder etter modernisering og mekanisering av drifta, eller etter fraflytting og gjenvoksing. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune er det alderdommelige mosaikklandskapet bevart og fremdeles godt lesbart.

Nyttehagen

Den skogfinske hagen har nok på de fleste plasser vært mer av det praktiske slaget som nyttehage, men også enkelte stauder ble plantet innimellom nyttevekstene i hagen eller langs husveggen. Ofte var nyttehagen et inngjerdet jordstykke nærmest hovedbygningen i tunet. Her dyrket man det nødvendige av frukt og bær, urter og enkelte grønnsaker til husholdet. Man hadde også egne arealer for neper, og senere poteter.

Rogna

Rogna ble av skogfinnene ansett som et hellig tre, ut fra sjamanistisk tradisjon, og var derfor vanlig i bruk som tuntre. På Abborhøgda i Kongsvinger kommune står et slik tuntre bevart, på tilsvarende måte som på mange andre gårder.

Skogfinske tradisjoner

Magi og magiske symboler

Bruken av magiske symboler for beskyttelse av eiendom, folk og husdyr har sin bakgrunn i finsk-ugrisk sjamanistisk tradisjon og har vært utbredt i skogfinsk kultur langt fram i tid. Symbolene ble ofte skåret inn på og rundt inngangsdørene på bygninger som det var vesentlig å beskytte. Magien lå i kommunikasjonen mellom den som skar inn symbolet og krefter i naturen.

Slike symboler representerer en type kulturminner som er sårbare og som forsvinner gradvis etter hvert som bygninger forsvinner, dører skiftes ut og sol og vær tærer på treoverflatene.

Neverfletting

Neverfletting som håndverk kjennetegner skogfinsk kultur, og har åpenbar bakgrunn i østlig finsk-ugrisk tradisjon. Neversko, neverkonter og mange andre bruksgjenstander av flettede neverstrimler viser skogfinnenes kunnskaper og dyktighet i å utnytte naturmaterialer, og likheter og variasjoner i teknikker og produkter i finsk-ugriske områder østover viser det kulturelle slektskapet. Skogfinnene laget også mengder av bruksgjenstander av helnever (hele neverflak), og hadde også solide tradisjoner i å produsere andre typer flettverk, som fiskeruser og andre gjenstander, flettet av selje og andre materialer.

Mat

Skogfinnene har fremdeles gamle mattradisjoner med flere særegne retter. Særlig kjent er motti og flesk, hvor motti er en slags smuldremasse som kokes av mel og vann. Hillo er en annen karakteristisk rett hvor bær rårøres i mel og spises med skje.

Sang og musikk

Skogfinnene bragte med seg en spesiell karakteristisk sang- og musikktradisjon med røtter i gammel, finsk runesangtradisjon. Bruken av besvergelses og magiske runer er en del av denne tradisjonen, og det er samlet inn mange hundre slike runer fra Finnskogen.

Skogfinner i dag

Skogfinnernes kultur har, på samme måte som andre kulturer i Norden, endret seg mot en større likhet i innhold, både på det næringsmessige og mye annet. Skogfinnerne ble, i likhet med andre minoriteter, i perioder utsatt for målrettet fornorskningpolitikk. Allerede ved innvandringen ble skogfinnerne gitt norske patronymikon som slektsnavn, i stedet for de arvelige finske slektsnavnene. Gjentatte forbud mot svedjebruk bidro til at svedjebruket ble avviklet tidligere enn det ellers ville vært, og allerede fra 1840-tallet forbød prestene, senere skoleverket, skoleelevene på Finnskogen å prate finsk. Dette bidro til at det skogfinske språket døde ut på 1900-tallet. Flere av de skogfinske tradisjonene ble nok fra slutten av 1800-tallet oppgitt av skogfinnerne selv, for å unngå å bli identifisert/stigmatisert som skogfinner.

Allikevel har mange skogfinske tradisjoner overlevd helt til vår tid, særlig på Finnskogen, og fra slutten av 1900-tallet har det vokst fram en stor stolthet for det å være av skogfinsk avstamning, og for den skogfinske kulturarven som skogfinnerne beriket det kulturelle mangfoldet i Norge med. De første skogfinske museer og organisasjoner ble etablert på 1940- og 1950-tallet. Da språket døde ut som identitetsmarkør, ble det ekstra viktig å sikre bevaring av andre identitetsmarkerende kulturelementer, som bl.a. bygninger som viser de kulturelle særegenhetene. Det skogfinske bygningsvernet har pågått spesielt målrettet siden 1970-tallet, og det ville vært mulig å berge flere unike bygninger dersom samfunnet hadde støttet opp om dette allerede da.

At skogfinnerne fikk status som nasjonal minoritet fra 1998 har bidratt til storsamfunnets større oppmerksomhet, aksept og respekt for skogfinner og skogfinsk kulturarv, og dette har ført til ytterligere oppsving i interesse for den skogfinske kulturen, både innad i gruppen og utenfra. De skogfinske områdenes koblinger mellom natur og kultur skaper ekstra oppmerksomhet i en tid da samfunn og befolkning blir mer og mer preget av urbanisering. Dette er noe av bakgrunnen for populariteten av vandringsleder som f.eks. Finnskogleden og Finnskogrunden, der man i tillegg til naturopplevelsen, også får kunnskaper og innsikt gjennom de skogfinske boplassene som passerer.

Det at riksgrensen mellom Norge og Sverige går midt gjennom Finnskogen, skaper en ekstra dimensjon i både kulturelt innhold og attraktivitet. Det skogfinske på Finnskogen er et konglomerat av finsk, svensk og norsk kultur som gjør den unik. Grensetraktens betydning under 2. verdenskrig skaper også en ekstra dimensjon både i historien og i opplevelsen for mange besøkere.

Om minoritetsprosjektet

De fem nasjonale minoritetene i Norge (skogfinner, kvener/norskfinner, jøder, rom (sigøynere) og romanifolket/tatere) er en viktig del av landets historie. Minoritetsgruppene har en rik kultur og de har bidratt til mangfoldet av kulturminner i landet vårt, men omfanget av sporene etter dem varierer og de kulturminnene som er bevart har ikke vært godt nok sikret.

Kartlegging og fredning av nasjonale minoriteters kulturminner

Etter en omfattende kartlegging av fredete kulturminner i Norge, kommer det tydelig fram at kulturminner knyttet til de nasjonale minoritetene er sterkt underrepresentert på fredningslisten.

Gjennom [stortingsmelding nr. 16. Leve med kulturminner](#), har Riksantikvaren fått i oppdrag å rette opp skjevheter i fredningslisten innen 2020. Målet er at et representativt utvalg kulturminner med tanke på geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde, skal bli bevart for fremtiden.

Som et ledd i [fredningsstrategien mot 2020](#) gjennomfører Riksantikvaren et prosjekt for å løfte fram og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner, og om mulig frede et utvalg kulturminner knyttet til hver av de fem gruppene.

Samarbeid med minoritetsgruppene

Det er av stor betydning at minoritetene selv bidrar til å definere hvilke kulturminner som er viktige for dem og som representerer deres historie og kultur. Riksantikvaren samarbeider derfor med representanter for den enkelte minoritetsgruppe, i tillegg til regionalforvaltningen og relevante kunnskapsinstitusjoner.

De omreisende / tater'n på Moan i Alvdal.
Foto: Per K. Lien (1893-1951) /Anno Musea i Nord-Østerdalen (CC PDM)

Skogfinske kulturminner

- Oversikt over alle fredningene i prosjektet og hva de representerer

Abborhøgda er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve, jordkjeller, bur, røykstue uten røykovn, grishus, kokkhus, vedskjul, sommerfjøs, høyløe, tufter etter smie), nyttehage, tuntre og tilhørende driftsarealer og mosaikklandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

Øvre Askosberget er et godt bevart eksempel på en røykstue med røykovn inntakt på sin opprinnelige plass. I Norge finnes kun to røykstuer med original røykovn bevart.

Orala er et kulturhistorisk viktig eksempel på en tradisjonell skogfinneplass med både bygninger (våningshus, låve med moderne fjøsdel fra 50-tallet, gammelfjøs, kalvhuk, jordkjeller, bur, smie, vedskjul, høyløe, to sommerfjøs, badstue, kokkhus, sag og netthuk) hage og tilhørende landbruksarealer bevart. Orala viser også tilknytningen til sjøen og fisket som har vært en viktig binæringsvei for mange skogfinner.

Låven i Peistorpet er bærer av en uvanlig stor mengde innrissede symboler. Bruken av magiske symboler har vært en viktig del av skogfinsk kultur i Norge tilbake til 1600-tallet. Bygningen er løftet fram av skogfinnerne selv som særlig viktig å bevare nettopp for å sikre kunnskapen om, og for å kunne formidle denne viktige delen av deres kultur.

Akkasaari (Kjerringholmen) er en likholme med tre graver. Holmen representerer den skogfinske tradisjonen med å gravlegge på holmer, fast eller midlertidig. **(Fredning er ikke avklart, men under vurdering)**

Hytjanstorpet er et godt bevart skogfinsk torp som fortsatt er bebodd og drives på tradisjonelt vis. På torpet finnes røykstue, stabbur, mjølkebu, fjøs, sommerfjøs, utkjeller, låve, høyløe, moderne badstue og garasje. Røykstua på gården viser den typiske utviklingen hvor man erstattet røykovnen med moderne ildsted. Det tilhørende kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for skogfinske bosetninger.

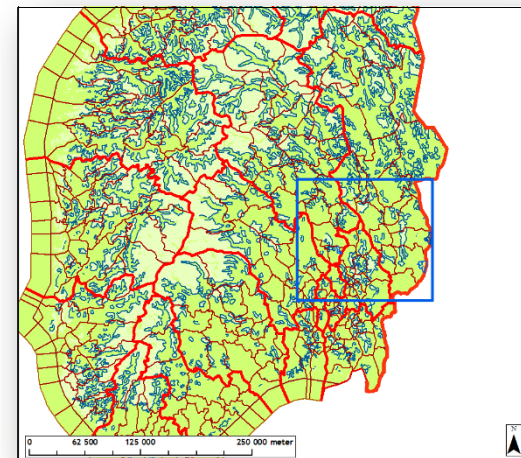
Østre Sollien er et godt bevart eksempel på et helhetlig skogfinsk torp med flere karakterbygninger fra skogfinsk byggeskikk (røykstue, kokkhus, bur, låve, jordkjeller) og typisk beliggenhet i landskapet.

Ria fra Revholtet (nå på Glomdalsmuseet) er en av to bevarte rier i Norge. Ria er et skogfinsk tørkehus for svedjerug og dermed en nøkkelbygning i skogfinsk bygningstradisjon.

Mikkelrud er en skogfinsk gård som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Akershus. Gården har både mangfold av bygninger (våningshus, låve, stall/uthus, stabbur, jordkjeller, uthus/utedo, hytte og garasje), karakteristisk tunstruktur og omkringliggende kulturlandskap bevart. Kulturlandskapet har et rikt biologisk mangfold, noe som er typisk for steder det har vært skogfinsk bosetning.

Snellingen er en skogfinsk gård med bevarte bygninger (to våningshus, to uthus) og klassisk beliggenhet i landskapet. Gården viser utbredelsen av skogfinsk bosetning til Oppland (nå Viken).

Nedre Finneplassen i Buskerud har et godt bevart skogfinsk bur med innskårede magiske symboler på døren. Finneplassen er ett av svært få kulturminner som viser utbredelsen av skogfinsk bosetning så langt vest som til Buskerud.

Kartet viser de skogfinske kulturminnene som er under fredning eller vurderes fredet i forbindelse med minoritetsprosjektet

Bakgrunnsinformasjon om dokumentet

Fredningsdokumentasjonen består av to deler:

DEL 1: Informasjon om eiendommen, beskrivelse av eksteriører og kulturlandskap, skogfinnenes historie og kultur.

DEL 2: Beskrivelse av interiører (unntatt offentlighet).

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet i forbindelse med minoritetsprosjektet og fredningssaken for Sollien østre. Målet med arbeidet er å dokumentere bygningenes og kulturlandskapets verdi knyttet til fredningen på fredningstidspunktet, beskrive anleggets historie og sette det inn i en kulturhistorisk sammenheng.

Dokumentasjonsvedlegget er utarbeidet av Hedmark Fylkeskommune 2018-2019 og Innlandet fylkeskommune 2020-2021

Eierne har bidratt med mye kunnskap om anlegget, både gjennom befaringer, gamle bilder og dokumenter.

Norsk Skogfinsk Museum har bidratt i arbeidet med delen om skogfinnenes historie og kultur.

Alle bilder er tatt av Hedmark Fylkeskommune juni 2018 dersom ikke annet er nevnt.

Kilder

- <https://faktaark-gammel.naturbase.no/naturtype?id=BN00070239>
- Grue Finnskog Bosetting, Rudolf Bråten, Solør-Värmland Finnekulturförening 1983.
- Folk fra grenseskogene, Sven R. Gjems, Solørforlaget 1991.
- Grueboka, Finnskogen. Utgitt av Grue kommune 1989
- Grueboka, Finnskogen, Gards- og slektshistorie, Grue kommune 1990
- «Søknad om midler til istandsettelse av fjøset på Sollien» til Norsk Kulturråd fra Birger Nesholen/Gruetunet på vegene av Ivar Sollien. 23.11.1976. I arkiv etter Per Martin Tvengsberget, lagra på Fylkeshuset Hamar.
- «Rapport fra istandsettelsen av fjøset i Sollien» til Norsk Kulturråd fra Birger Nesholen, styreformann for Gruetunet, 15.12.1977. I arkiv etter Per Martin Tvengsberget, lagra på Fylkeshuset Hamar.
- <https://digitaltmuseum.no/021018202176/sollien-i-grue-finnskog-solor-abel-og-johan-sollien>
- https://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Sollien,_Hedmark_-_Riksantikvaren-T107_01_0150.jpg
- <https://digitaltmuseum.no/021018202156/sollien-ostre-grue-finnskog-solor>